

Cantate 144 – zondag 11 maart 2018

Er zijn twee evangeliefragmenten waar ik vroeger veel moeite mee had. De ene is het verhaal waarin Jezus tot zijn leerlingen zegt: “Wie heeft, hem zal gegeven worden; en wie niet heeft, ook wat hij heeft zal hem ontnomen worden.” Ik beseef nu wel dat ook de VVD een bijbels fundament onder haar politieke agenda heeft liggen.

Het andere fragment staat vandaag op het programma en betreft de parabel over de werkers in de wijngaard uit Mattheüs, hoofdstuk 20: De dagloners van een wijnboer mopperen dat ze na twaalf uur werk weliswaar hun afgesproken loon ontvangen, maar dat collegae die pas later werden ingehuurd eenzelfde beloning krijgen. Waarop de wijngaardenier antwoordt: “Neem waar je recht op hebt en ga naar huis; ben ik niet vrij om over mijn eigen geld te beschikken?”

Op het eerste gezicht lijkt dit heel onrechtvaardig, maar het is een oproep tot tevredenheid met wat jou toebedeeld is, en vooral niet te kijken naar wat een ander heeft. God verdeelt zijn gaven naar eigen inzicht, wil vooral niet op zijn stoel gaan zitten.

Bach is nog geen jaar in Leipzig werkzaam, als hij voor zondag 6 februari 1724 een cantate rond dit verhaal componeert. Het werk, nummer 144 in het Bach-Werke-Verzeichniss, bestaat uit zes delen. Een beetje vreemd oogt het koraal in het midden. Het is misschien de bedoeling geweest de cantate bij uitvoering op te splitsen in twee delen, één voor en één na de preek, waarbij beide delen dan afgesloten worden met een koraal.

Het openingskoor is een vierstemmige fuga. De tekst bestaat uit alleen de zeven woorden die tevens de titel van deze cantate vormen: “Nimm was dein ist und gehe hin!” Bach laat de instrumentalisten dezelfde noten spelen als het koor zingt, het speelt zoals dat heet “colla parte” met de koorstemmen mee.

In het thema van deze fuga kiest Bach voor een bijzondere muzikale retorische figuur, de ‘exclamatio’ of uitroep. We horen een dalende kwint gevolgd door een sext omhoog. Dat klinkt dan zo: *Luistervoorbeeld*. Hiermee wordt de morrende arbeider krachtig weggezet.

Tegenover dit thema plaatst hij een tegenstem (contra-punt) van korte nootjes, *gehe hin, gehe hin*, een motief dat ook tussen de thema-inzetten voortdurend herhaald wordt en zo de ritmische motor van de fuga vormt.

In het tweede deel, een altaria, presenteert Bach de les, de moraal van deze evangelielezing.

*Murre nicht, lieber Christ, wenn was nicht nach Wunsch geschicht;
sondern sei mit dem zufrieden, was dir dein Gott hat beschieden,
er weiß, was dir nützlich ist.*

Vergeleken met de strenge fuga is de toon nu luchtiger, het ritme is dat van een menuet. Bach speelt in deze aria met muzikale symboliek: hoog staat voor 'goed', en laag voor 'slecht'. Murre nicht klinkt dus steeds laag en lieber Christ telkens hoog. De strijkers onderstrepen het verongelijkte gemopper voortdurend met repeterende achtste noten.

Met het koraal 'Was Gott tut, das ist wohlgetan' (een tekst van Samuel Rodigast uit 1675) bevestigt de gelovige gemeente het godsvertrouwen waarop de tevredenheid berust. Het is in deze cantate het enige deel in een majeur toonzetting. De andere delen staan in b-klein.

In de tijd van Bach hadden alle toonsoorten een bepaalde karakteristiek. Dit heeft te maken met de toen gebruikelijke stemming van instrumenten, waarbij overeenkomstige intervallen binnen verschillende toonsoorten niet telkens even groot zijn. De organist en componist Christian Schubart schrijft in 1784 over de toonsoort b-klein (in het Duits: 'h-moll'):

'h-moll ist gleichsam der Ton der Geduld, der stillen Erwartung seines Schicksals, und der Ergebung in die göttliche Fügung. De toonsoort dus van geduld en overgave aan de Goddelijke voorzienigheid.

Bach zet met zijn keuze voor b-klein letterlijk de toon voor de boodschap van deze cantate!

Na het koraal zingt de tenor in een recitatief over het thema "Bescheidenheid (Genügsamkeit)". Deze wordt in de eerste regels bezongen in consonante harmonieën. Een verminderd-septiem-akkoord introduceert op "Dagegen" enkele wrangere wendingen op "Gram und Kummer". De laatste regel (Was Gott tut, das ist wohlgetan) klinkt weer mooi harmonisch en wordt arioso, als een aria, gezongen.

In een prachtig duet voor sopraan en hobo d'amore wordt vervolgens die belangrijke deugd van de Genügsamkeit lyrisch bezongen. Deze bescheidenheid wordt ook muzikaal uitgedrukt door de hele aria te baseren op de herhaling van slechts één enkel kort motief.

De cantate eindigt met één van de zeven van Bach bekende vierstemmige harmonisering van het koraal 'Was mein Gott will, das g'scheh allzeit'. We kennen het ook uit de Matthäus-Passion. Het is een van de oudere koralen uit de lutherse liedboeken, in 1547 geschreven door Albrecht von Preussen, de eerste Duitse prins die zich tot het Lutheranisme bekeerde.

De gemeente drukt in dit koraal opnieuw zijn Godsvertrouwen uit. *Sein Will der ist der beste!*

Hoor hoe Bach in zijn harmonisering van de laatste regels prachtig speelt met de tekst. Bij *Not* in regel 5 horen we veel chromatiek, *züchtiget* in regel 6 klinkt als kleine zweepslagen, gevolgd door een mild stromend *mit Maßen*. Bij *nicht verlassen* in de laatste regel wil het koraal ons inderdaad maar niet in de steek laten: Bach schenkt ons een complete bonusmaat met een prachtig melisma in de tenor!

Het woord is nu aan de muziek van de meester dus 'Geh noch nicht hin!'